

מרכיב הלגיטימציה ב"אסטרטגיית צה"ל"

פנינה שרביט ברוך

סוגיית הלגיטימציה לפעולותיה ולמדיניותה של ישראל היא אחד הנושאים המרכזיים שעל סדר היום הלאומי, במיוחד נוכח הניסיונות ההולכים וגוברים בזירה הבינלאומית לחתור תחת הלגיטימציה לעצם קיומה של המדינה. אחד ההיבטים של הסוגיה הזאת הוא מידת הלגיטימציה לפעולות הצבאיות של ישראל והשפעתה על חופש הפעולה של צה"ל. ביטוי לחשיבות הסוגיה הזאת ולהשלכותיה על הביטחון הלאומי ניתן למצוא בהתייחסות המשמעותית שלה היא זוכה במסמך "אסטרטגיית צה"ל".¹

המאבק להשגת לגיטימציה ולשימורה מתקיים בכמה זירות, ביניהן הזירה המדינית, המשפטית והתקשורתית,² ומשלב מומחיות של גופים שונים בצה"ל ומחוצה לו. ההתמקדות במאמר הזה היא בזירה הדומיננטית המאפיינת את שיח הלגיטימציה בעשורים האחרונים – זו המקרינה יותר מכולן על יתר הזירות: הזירה המשפטית. במאמר ינותחו הגורמים המשפיעים על מידת הלגיטימציה של פעולות צה"ל, יוצגו המלצות כיצד יש לפעול באופן מעשי כדי להגביר ולשמר את הלגיטימציה, וייבחנו הקביעות הרלוונטיות המופיעות במסמך האסטרטגיה.

הגורמים המשפיעים על מידת הלגיטימציה של פעולות צה"ל: חוקיות ותמיכה ציבורית

בניתוח הגורמים המשפיעים על הלגיטימציה יש להבחין בין שני רבדים נפרדים: הראשון הוא המישור המשפטי-חוקי, קרי מידת החוקיות (הלגליות) של פעולה כלשהי; השני הוא המישור של התמיכה או של ההתנגדות הציבוריות. מידת הלגיטימציה לפעולה מסוימת או למדיניות מסוימת כוללת שילוב של שני הרבדים האלה. הגם שיש השקה בין השניים, אין ביניהם זהות.

מצד אחד, פעולות שהן בלתי חוקיות לא יזכו בדרך כלל לתמיכה ציבורית, ולכן יהיו חסרות לגיטימציה. עם זאת, במקרים רבים גם פעולות שהן חוקיות נתקלות

בביקורת קשה ובחוסר תמיכה ציבורית, וכפועל יוצא מכך אינן זוכות לגיטימציה, במיוחד בחו"ל. כדי שישאל תוכל להתמודד טוב יותר, בעיקר בזירה הבינלאומית, במערכה על השגת לגיטימציה לפעולותיה הצבאיות ולשימורה באופן יציב, עליה לשים לב ליחסי הגומלין בין מרכיב החוקיות למרכיב התמיכה הציבורית ולהיות ערה לאופן שבו שניהם משפיעים על מידת הלגיטימציה לפעולה הישראלית.

פעולות בלתי חוקיות וחסרות לגיטימציה

פעולה היא בלתי חוקית אם היא נוגדת חקיקה פנימית של המדינה, כללים של המשפט המנהלי הישראלי או כללים של המשפט הבינלאומי המחייבים את המדינה. ביצוע פעולה בלתי חוקית אסור מכוח העיקרון של שלטון החוק. בכך גם מתממש אחד היעדים הלאומיים של המדינה, כפי שהוא מוגדר במסמך: "שמירת ערכיה של מדינת ישראל וצביונה כמדינה יהודית ודמוקרטית וכבית לעם היהודי".³

ההמלצה לכבד את החוק נראית מובנת מאליה, במיוחד במדינה דמוקרטית כמו ישראל, שנשענת על אדני החוק. כיבוד הדינים, כולל כללי המשפט הבינלאומי, הוא גם אחד הצעדים החיוניים לביסוס לגיטימציה בינלאומית.⁴ כפי שכבר צוין, פעולה על פי הדין לא מבטיחה בהכרח לגיטימיות כלפי חוץ, אך היא תנאי שבלעדיו אין כמעט שום סיכוי להשיג לגיטימציה לפעולה. לכן כיבוד הדין, מעבר לחשיבותו כלפי פנים, תורם גם להשגת לגיטימציה בינלאומית, והפרתו מקשה על השגתה ועל שימורה. חשיבות רבה יש גם לאופן הפעולה הצבאית עצמה וגם לאמירות המושמעות בנוגע לפעילות צה"ל. בהקשר הזה ניתן להמליץ שתי המלצות עיקריות:

המלצה ראשונה: יש להבין ולהפנים את דיני המלחמה

הבנה של המסגרת המשפטית ושל אופן הפעולה החוקי במסגרתה היא מחויבת המציאות. כפי שעולה מהמסמך, בצה"ל קיימת הפנמה בנוגע לצורך לכבד את הכללים. כך נאמר במפורש בסעיף העוסק בתפיסה הצבאית ההתקפית:

"הפעלת הכוח תיעשה בנחישות כדי להשיג את היעדים המדיניים, תוך

פעולה על פי כללי המשפט הבינלאומי בדגש על דיני המלחמה ושימור

הלגיטימציה של מדינת ישראל".⁵

חשוב שההבנה הזאת תחלחל לכל הדרגים של צה"ל, ונדרש לנטרל את החשדנות שקיימת עדיין בקרב חלק מאנשי הצבא כלפי המשפט והמשפטנים. החשדנות הזאת נובעת לעיתים מחוסר הבנה של ההוראות המשפטיות ומהתפיסה המוטעית שדיני המלחמה מגבילים יתר על המידה את יכולת הלחימה. מקורה של התפיסה המוטעית הזאת הוא באמירות, המושמעות לעיתים, ולפיהן דיני המלחמה אינם מתאימים לעימותים בני

זמננו.⁶ מהאמירות האלה משתמע שהחיילים אינם יכולים ו/או אמורים לפעול בהתאם לדינים "בלתי מתאימים", ולכן עליהם להיזהר ולחשוש מהמשפט ומהמשפטיים. אולם האמירות האלה אינן נכונות ואינן משקפות את המציאות המשפטית. דיני המלחמה הם גוף חי של משפט המורכב מעקרונות ומכללים גמישים המיושמים בהתאם למציאות בשטח, ואשר מתפתחים דרך פרקטיקה של מדינות. המשמעות היא שגם במציאות של לחימה מורכבת אפשר בהחלט לפעול בהתאם לדיני המלחמה נגד אויב לא־מדינתי שאינו מבחין את עצמו מהאוכלוסייה, ועדיין להשיג הישגים אופרטיביים.

כדי להבטיח הפנמה מלאה של המשפט אל תוך הפעילות המבצעית, ובכך, בין היתר, לחזק את הלגיטימציה לפעולה הצבאית, יש צורך בשיפור ההכרה וההבנה של הדין בקרב אנשי הצבא מכל הרמות, ובמיוחד בדרג הלוחם או המעורב בלחימה. חיוני לשפר את ההכשרה בתחום המשפטי ולשלב מערכי שיעור מותאמים המסבירים את הכללים החלים בסיטואציות מורכבות שבהן אמורים החיילים לפעול ואף לשלב היבטים משפטיים לתוך התרגולים והאימונים. באופן הזה לא יחששו החיילים מ"ההגבלות המשפטיות" וייתחסו למשפט כאל כל היבט מקצועי אחר של פעילותם.

נוסף על כך, כדי לשפר את היישום ואת ההפנמה של המשפט בפעילות המבצעית יש לשלב יועצים משפטיים שיוכלו לייעץ במקרים שבהם מתעוררות דילמות משפטיות.⁷ כדי שהיועץ המשפטי יעשה את תפקידו כראוי, חשוב שיהיה קשר ישיר ושיתקיימו יחסי אמון בינו לבין המפקדים שלהם הוא מייעץ.⁸ כן נדרש שהמשפטיים המשמשים בתפקידים האלה יעברו הכשרה ייחודית כדי שיכירו את ההיבטים המבצעיים, את המינוחים הרלוונטיים ואת החשיבה הצבאית.

המלצה שנייה: על הרמות הבכירות להקפיד על התייחסות מכבדת למשפט

אחת הבעיות שמאפיינת את המערכה שמנהלת ישראל בשנים האחרונות היא הפער בין התנהלות אחראית של הכוחות הלוחמים בשטח לבין אמירות והתבטאויות לא אחראיות של גורמים בכירים במערכת השלטונית. בעוד שהכוחות הנלחמים פועלים בהתאם לאילוצים משפטיים המעוגנים בפקודות ובהוראות החלים עליהם, דווקא כלפי חוץ משמיעים לא פעם גורמים מדיניים וצבאיים אמירות שיוצרות את הרושם שצה"ל מתעלם מהמשפט ופועל באופן לא חוקי.⁹

אמירות של גורמים שונים כמו שרים, חברי כנסת, קצינים בכירים בהווה ובעבר או מובילי דעה אחרים, שלפיהן יש לעשות פעולות בלתי חוקיות כמו "ענישה קולקטיבית" של אזרחי הצד האחר, משמשות את המערכה נגד ישראל ומחלישות את הלגיטימציה של הפעולה הישראלית. זאת גם כאשר האמירות האלה אינן משקפות את דרך הפעולה עצמה ואף אם לדובר אין השפעה על אופן הפעולה של צה"ל. גם אמירות היוצאות

נגד המערכת המשפטית, אשר תפקידה לבחון את חוקיות הפעולה הצבאית, פוגעות בלגיטימציה הבינלאומית.

יתר על כן, כדי לשמר ולחזק את הלגיטימציה הבינלאומית נחוץ שמפקדי הצבא ושרי הממשלה, כולל ראש הממשלה, ידברו באופן ברור ונחרץ על החשיבות שמייחסות כל המערכות בישראל לכיבוד המשפט בכלל ודיני הלחימה בפרט. אין די בזריקת סיסמאות כמו "צה"ל הוא הצבא הכי מוסרי בעולם", אלא יש לומר במפורש כי כל מי שמשרת בצה"ל חייב לכבד את דיני המלחמה בגלל תפיסת עולם ערכית ומוסרית וכי זהו האינטרס הלאומי של ישראל. לצורך כך יש גם לתת גיבוי מלא וחד-משמעי לפרקליט הצבאי הראשי (פצ"ר) ולאנשיו כאשר הם בוחנים חשדות לחריגה מן הכללים.¹⁰ בהקשר הזה, כדי לשדר התייחסות מתאימה לחשיבות המשפט בצה"ל מומלץ לבחון מחדש את ההחלטה שדרגתו של הפרקליט הצבאי הראשי תהיה תת-אלוף ולא אלוף. הפרקליט הצבאי הראשי עומד בראש המערכת המשפטית בצבא, ודרגת אלוף מביעה מסר חשוב ביותר הן כלפי פנים – היא מקנה לדברי הפצ"ר ואנשיו משקל ראוי מול ההנהגה המדינית והמפקדים בצה"ל – והן כלפי חוץ: זהו כלי נוסף לחיזוק הלגיטימציה הבינלאומית. בעניין הזה ראוי לציין כי באחרונה קבע הצוות המקצועי בראשות פרופ' יוסף צ'חנובר, שהוקם ליישום המלצותיה של ועדת טירקל (לבחינת אירועי המשט הטורקי לעזה), כי ראוי שתיקבע לפרקליט הצבאי הראשי דרגת אלוף קבועה, כיוון שהשינוי לדרגה נמוכה יותר "עלול להתפרש כפיחות בהתייחסותה של המערכת לתפקידו ולמעמדו של הפצ"ר".¹¹

פעולות שהן חוקיות אך לא זוכות ללגיטימציה

לעומת פעולות בלתי חוקיות הנעדרות לגיטימציה (כפי שהוסבר לעיל), גוברת בעשורים האחרונים תופעה בעייתית של מקרים שבהם גם פעולות שהן חוקיות, קרי שאין בהן דופי מהבחינה המשפטית, עדיין סובלות מחוסר תמיכה ציבורית, במיוחד במישור הבינלאומי, ולפיכך מהיעדר לגיטימציה. ישראל, אולי יותר מכל מדינה אחרת בעולם, חווה זאת באופן שגרתי בנוגע לפעולותיה הצבאיות.¹²

באופן גס ניתן להצביע על שני מקורות מרכזיים המגבילים את הלגיטימציה הבינלאומית להפעלת כוח על ידי צה"ל:

1. גישה גלובלית שלפיה יש להגביל את השימוש שעושות מדינות בכוח ולהימנע מפגיעה כלשהי באזרחים.
2. ההתייחסות הבינלאומית לישראל ולמידת אחריותה לעימותים הצבאיים שבהם היא מעורבת.

במישור הכללי – קיימת בעשורים האחרונים מגמה בשיח הליברלי שלפיה יש להתנגד לכל שימוש בכוח, ובעיני תומכיה כמעט כל פעולה כוחנית היא בלתי לגיטימית. הגישה

הזאת, שהייתה נחלתם של גורמים בשוליים, הופכת בשנים האחרונות להיות מבוססת יותר בקרב חוגים רחבים של הציבור, במיוחד במדינות מערב אירופה. כתוצאה מכך יש לה גם השפעה הולכת וגוברת על ההנהגה הפוליטית במדינות האלה. הבעיה הזאת אינה ייחודית רק לישראל. בהקשר הזה מעניין להביא את דבריו של גנרל ניקולס הוטון (Nicholas Houghton), רמטכ"ל צבא בריטניה, בנאום שנשא בספטמבר 2015:

"אבל המגבלות היותר מדאיגות על השימוש בכוח מצויות בתחומי התמיכה החברתית, ההסכמה הפרלמנטרית והאתגר המשפטי ההולך וגדל. מגבלות כאלה הן משמעותיות במיוחד כאשר רוצים להפעיל כוח כדי לתמוך במבצעים שיש מי שחושבים שהם בלתי הכרחיים לקידום האינטרס הלאומי. למגבלות כאלה יכולה להיות השפעה על יכולתנו ליצור הרתעה, שכן זו תלויה לחלוטין באופן שבו תופסים את אמינות הנכונות שלנו להפעיל כוח כאשר יש בכך צורך".¹³

מעבר לכך, גם בקרב אלה המסכימים שיש מצבים שבהם מותר להפעיל כוח, ישנה מגמה לראות בכל מקרה של פגיעה באזרחים – במיוחד אם הנזק הוא נרחב – פעולה בלתי לגיטימית, אף אם בוצעה בהתאם לדיני המלחמה.¹⁴

במישור הייחודי לישראל – מידת הלגיטימציה שהיא זוכה לה בעת שהיא מפעילה כוח מושפעת גם ממידת האחריות שמייחסים לה ביצירת הבעיה מלכתחילה או במניעת פתרונה. אם בעבר ראו בישראל קורבן של אלימות העולם הערבי, הרי שכיום רואים בה את הצד התוקפן שנלחם בפלסטינים – שנוצר להם דימוי של קורבן בגלל המשך הכיבוש הישראלי ובגלל הסרבנות של ישראל לאפשר להם לממש את זכותם להגדרה עצמית ולהקמת מדינה.

אף שבפועל מרבית העימותים של ישראל הם מול גורמים סרבני שלום, המתנגדים לכל פשרה, כמו החמאס, מתקשה ישראל להעביר את המסר הזה ולזכות בלגיטימציה נרחבת לפעילותה הצבאית. יתר על כן, גם אם היא מצליחה לשכנע בצדקת השימוש בכוח, למשל כדי להפסיק ירי רקטות מרצועת עזה, היא מתקשה לשכנע שהיקף הכוח שהיא מפעילה אינו מוגזם לאור העובדה שהצד הפלסטיני "החלש" סופג את מרבית הנזק והאבדות לעומת הצד הישראלי "החזק", בשל הפערים בעוצמה ההתקפית וההגנתית של הצדדים.

גם כאשר הביקורת על הפעילות הצבאית של צה"ל נובעת מהתנגדות עקרונית לשימוש בכוח או מהתנגדות למדיניות ישראל או מהתנגדות לעצם קיומה, הטענות נגד צה"ל מנוסחות בדרך כלל בשפה משפטית. המטרה היא ליצור רושם שמדובר בפעולות בלתי חוקיות ולכן בלתי לגיטימיות.

ברוב המקרים הטענות לאי־חוקיות מתבססות על פרשנות מגמתית של המשפט באופן המגביל מאוד את חופש הפעולה הצבאי. כך, למשל, ישנה נטייה לקבוע כי קיימת חובה משפטית כמעט מוחלטת להימנע מפגיעה באזרחים, גם בעת פעולה נגד אויב הפועל מקרבם. הפרשנות המצמצמת הזאת מקשה מאוד על יכולתו של הצבא להילחם באופן אפקטיבי מול אויב כזה. חמור מכך, פרשנות כזאת מעודדת את הגורמים הלא־מדינתיים לפעול במכוון מתוך אוכלוסייה אזרחית ובחסותה ולנצל לרעה את המשפט הבינלאומי מתוך הבנה שכל תוצאה תשחק לידיהם: או שהחשש מפגיעה באזרחים יוביל את המדינה לוותר על התקיפה הצבאית, או שהתקיפה תוביל לנפגעים רבים בקרב האזרחים, ואלה ישמשו כלי נגד המדינה במערכה על הלגיטימציה הבינלאומית.¹⁵ בעוד שדיני המלחמה עצמם מקנים חופש פעולה משמעותי לצדדים הנלחמים, אף כשמדובר בלחימה נגד גורמים לא־מדינתיים הפועלים בקרב אוכלוסייה אזרחית, הרי שפרשנויות מצמצמות מעין אלה מקשות מאוד על פעולה אפקטיבית, ולכן חשוב לבלום את חלולן.

דרך נוספת שבה נעשה שימוש לביסוס טענות על חוסר חוקיות של הפעילות הצבאית היא באמצעות מניפולציה של העובדות והנחת הנחות עובדתיות מחמירות בנוגע לישראל. כך, למשל, פגיעה במבנה אזרחי או באזרח מוגדרת מיד "פגיעה מכוונת במטרה אסורה" בלי להתייחס לעובדה כי ייתכן שהתקיפה הייתה חוקית, שכן באותו המקום נעשתה פעילות צבאית או שאותו האדם נשא נשק. נטל ההוכחה במקרים כאלה מוטל על שכם המדינה, וכל ספק פועל לרעתה. זאת בלי להתחשב בקושי להוכיח באופן פוזיטיבי את הדברים לאחר מעשה או בחוסר הרצון לחשוף מידע מודיעיני רגיש. בהקשר הזה ניתן להצביע על שתי המלצות מרכזיות:

המלצה שלישית: להשפיע על פיתוחם של דיני הלחימה ועל פרשנותם

יש לפעול נגד המגמה לפרש בצמצום את דיני המלחמה ולקדם פרשנות ריאליסטית שתבטיח כי הכללים המשפטיים יאפשרו לכוחות הצבא להילחם באופן אפקטיבי גם מול אויב שמנצל לרעה את המשפט, פועל מקרב אוכלוסייה אזרחית והופך אותה למחסה שלו. קיימת הבנה הולכת וגוברת לחשיבות הנושא הזה בקרב יועצים משפטיים של ממשלות ושל צבאות וכן בקרב מלומדים בעלי תפיסה ריאליסטית. ההבנה הזאת מתחזקת לאור החשש שהטלת מגבלות משפטיות בלתי ישימות עלולה להוביל את הצבאות הנלחמים להתנער מהגבלות הדין, בשל ניתוקן מהמציאות, באופן שיסכן את ההגנה המוענקת לאזרחים במצבי לחימה. כך תסוכל המטרה העיקרית של דיני המלחמה המודרניים.

כדי להשפיע על פיתוח דיני הלחימה ועל פרשנותם יש צורך שישראל וצה"ל יהיו מעורבים בעשייה בתחום הזה. יש לחזק את שיתוף הפעולה עם יועצים משפטיים

מצבאות אחרים ולנהל איתם שיח מקצועי פורה ומפרה.¹⁶ יש ליזום פרסומים של משפטנים שמבינים את המורכבות של שדה הקרב ואשר יציגו את הפרשנות המעשית והישימה לדיני המלחמה. יש להיות פעילים גם בבלוגים ובאתרים באינטרנט. חשוב להשתתף בכנסים מקצועיים ולעמוד בקשר עם המלומדים המשפיעים על פרשנות המשפט. הפעולות האלה נעשות ברובן כבר כיום, אך יש להרחיבן ולשם כך יש להקצות את המשאבים הנחוצים: תקציבים וכוח אדם.¹⁷

המלצה רביעית: לשפר את התיעוד של המציאות בשטח

כדי למנוע את עיוות האמת בנוגע לפעולות של ישראל יש להשקיע מאמץ בהשגתו ובהצגתו של תיעוד אמין ובזמן אמת (או בסמוך לאחר האירועים) של העובדות, ובמיוחד של עובדות הנוגעות לאירועי לחימה.¹⁸ צילומים ברורים, עדויות של מי שהיה מעורב באירוע, הצפת עיוותים וסילופים של הצד האחר – כל אלה צריכים להיעשות באופן מקצועי ומהיר. יש להכשיר דוברים רהוטים, לשפר את המסרים המועברים ולהשתדל להלבין מודיעין ולספק מידע אמין ומשכנע בהקדם האפשרי, ככל שהדבר ניתן. פעילות כזאת נראתה כבר במהלך מבצע "צוק איתן", ויש להמשיך לפתח את המגמה הזאת ולהשקיע בה את המשאבים ואת הקשב הדרושים. מעבר לכך, מומלץ להכין תחקירים ודו"חות לא רק בנוגע לאירועים שנויים במחלוקת, אלא גם בנוגע לאירועים שבהם ברור לחלוטין שכוחות הביטחון פעלו כראוי – כדי שאפשר יהיה להציגם כלפי חוץ. ההתמקדות בחקירת אירועים בעייתיים – שחשוב כמובן לתחקרם לעומק – אינה מאפשרת להציג דווקא את הכלל, שבו ההתנהלות הייתה ללא דופי, וכך מתקבלת תמונה חלקית ושליטת על אופן ההתנהלות של צה"ל ושל שאר כוחות הביטחון.

סיכום

ב"אסטרטגיית צה"ל" נכתב:

"המאמץ המדינתי, התודעתי והמשפטי לשימור ולשיפור לגיטימיות הפעולה יחל כבר בשלב ההכנות ויימשך תוך כדי המערכה כדי ליצור, לשמור ולשפר את לגיטימיות הפעולה הן במדינת ישראל והן בקהילה הבינלאומית. יופעלו מאמצי תודעה פנימיים וחיצוניים, מאמצים בזירה הבינלאומית ברמה הדיפלומטית, בזירה התקשורתית ובתחום המשפטי".¹⁹

האמירה הזאת, כמו גם שאר ההוראות במסמך, מצביעה על ההבנה של מחברי המסמך כי הלגיטימציה הפנימית והבינלאומית חשובה להשגת היעדים הצבאיים והביטחוניים של ישראל. לכן יש לראות בחיוב את ההמלצה במסמך שלפיה:

"יש לשקלל את מצב הלגיטימציה בהערכת המצב הכוללת ולהתאים

אליו מרכיבים רלוונטיים מתהליכי בניין הכוח והפעלתו".²⁰

המשמעות היא שבעת קבלת החלטה על ביצוע פעולה מסוימת, אף אם היא חוקית לחלוטין, יש לנתח גם את ההשלכות שלה על מישור הלגיטימציה. יש להדגיש כי אין משמעות הדברים ששיקולי הלגיטימציה יהיו בהכרח השיקולים המכריעים, ואכן ייתכנו מצבים שבהם יהיה נכון לנקוט פעולה (חוקית) אף אם היא תגרור ביקורת קשה. אולם יש להתחשב בשיקול הזה בעת קבלת ההחלטות, כפי שנכון להתחשב בכל שיקול אסטרטגי אחר העשוי להשפיע על השלכות הפעולה ועל האופן שבו תועיל או תזיק לקידום האינטרסים של המדינה.

תנאי הכרחי, אם כי לא מספיק, כדי להשיג לגיטימציה לפעולה הצבאית הוא שתהיה חוקית. לכן נדרש לחזק את ההפנמה שחשוב לכבד את המשפט בתוך צה"ל ולהפחית את החשדנות הקיימת כלפי המשפט והמשפטנים בקרב חלק מלובשי המדים. הפנמה כזאת נחוצה גם מחוץ לצה"ל – בקרב ההנהגה המדינית והציבור בכללותו. יש להבין כי ניתן להילחם באויבינו בעימותים המורכבים שבהם אנו מעורבים גם כשמכבדים את כללי המשפט, ולשם כך חשוב להבין ולהכיר את הכללים האלה ולשלב את ההיבטים המשפטיים בהכשרות ובאימונים.

במקביל יש לפעול נגד המאמצים לעוות את דיני המלחמה או את העובדות בשטח וליצור את הרושם שפעולות חוקיות הן בלתי לגיטימיות. לשם כך חשוב להשתלב במהלכים הבינלאומיים המבקשים לבלום את המגמה הזאת של מתן פרשנות מצמצמת ומגבילה לחופש הפעולה של הכוחות הנלחמים בלחימה אסימטרית. נוסף על כך יש להמשיך להשקיע מאמצים ומשאבים בשיפור האופן שבו מוצגת המציאות כדי למנוע סילוף של העובדות.

גם אם ימומשו כל ההמלצות שהובאו לעיל, לא ימנע הדבר את המסרים האנטי ישראליים ואת הביקורת על ישראל בכל פעם שתידרש פעילות צבאית או ביטחונית, וגם לא תיפתר בעיית הלגיטימציה שיש לישראל. עם זאת, הפעולות האלה יכולות לשפר את ההתמודדות עם התופעות האלה ולהקטין את נזקיהן – בעיקר מול בעלות ברית וגורמים רשמיים.

ישראל נאבקת באויבים שאינם מכבדים את הדין, היא נחשפת לביקורת בינלאומית שפעמים רבות אינה הוגנת, והיא מוצאת את עצמה לא פעם שלא בצדק על "ספסל הנאשמים" של דעת הקהל העולמית. אסור לתת למציאות הזאת לפגוע בכיבוד הדין והמוסר במסגרת פעילותה הצבאית של ישראל. הקפדה על הדין ועל המוסר תסייע לה להשיג ולשמר לגיטימציה בינלאומית, אך חשוב מכך: היא חיונית להמשך שימור ערכיה של ישראל שהם ערכים של מדינה יהודית ודמוקרטית. אל לנו לתת לאויבינו,

הקרובים והרחוקים, לגרום לישראל לאבד את הערכים האלה, אחרת הם אלה שינצחו במערכה.

הערות

1. הנושא הזה מופיע בסעיפים רבים הפזורים בין כל פרקי המסמך, ובפרט בסעיפים 34-36 בחלק ג של המסמך, עמ' 21, <http://goo.gl/fGpGiu>.
2. ראו סעיף 7(א) בפרק ג של המסמך, והערות שוליים 5 לסעיף הזה, עמ' 14.
3. ראו סעיף 2(ב) בפרק א של המסמך, עמ' 9.
4. יכולים להיות מקרים חריגים שבהם גם פעולה בעייתית מהבחינה המשפטית תיחשב לגיטימית. כך, למשל, לאחר מבצע אנטבה הועלו טענות בנוגע לבסיס החוקי של הפעולה, שהייתה הפרה של הריבונות של אוגנדה. עם זאת, גם מי שסברו כי ישנה בעיה משפטית מבחינה פורמלית לא חלקו, ברובם המכריע, על הלגיטימציה של הפעולה.
5. סעיף 4(ב) בפרק א של המסמך, עמ' 9.
6. ראו, למשל, את דבריו של חיים רמון במהלך "צוק איתן". אריק וייס, "למה לא עושים דאחייה לשג'אעיה: על המשפטיות של הלחימה בעזה", נענע 10, 26 ביולי 2014, <http://goo.gl/2Yg63X>.
7. סעיף 34 בפרק ה של המסמך מכיר (עמ' 32) בצורך להתחשב בעת בניין הכוח בצורך להשיג "תכנון מבצעי הנתמך בידע משפטי".
8. מעמד היועצים המשפטיים בצבא, היקף המעורבות הראוי שלהם והיחסים בינם לבין המפקדים הם נושאים שחורגים ממסגרת המאמר הזה.
9. אריק בנדר, "ישי: לשטח את עזה – שלא יתעסקו איתנו יותר", nrg, 7 בינואר 2009, <http://goo.gl/MgHQ8B>; "המתווה של פייגלין: לטהר את עזה", Kooker, 15 ביולי 2014, <http://goo.gl/lgxR2V>.
10. יש לקיים דיון נפרד בשאלה המהותית אילו מקרים יש לחקור בחקירת מצ"ח ומתי יש להסתפק בתחקיר מבצעי.
11. "דו"ח צוות היישום – הצוות לבחינה וליישום של הדו"ח השני של הוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31.05.10 בנושא הבדיקה והחקירה בישראל של תלונות וטענות בדבר הפרות של דיני הלחימה על פי המשפט הבינלאומי", אוגוסט 2015, <http://goo.gl/2o5I9z>, סעיף 81: "אנו סבורים שראוי שתקבע לפצ"ר דרגת אלוף, המשקפת את מעמדו המרכזי בצבא, בעיקר בשים לב לעובדה שמאז שנת 2002 קודמו הפצ"רים לדרגת אלוף במהלך כהונתם, וכל שינוי לדרגה נמוכה יותר עלול להתפרש כפיחות בהתייחסותה של המערכת לתפקידו ולמעמדו של הפצ"ר".
12. ראו אמירה בהקשר הזה בסעיף 2(ג) של פרק ב במסמך, עמ' 11.
13. "Speech by General Sir Nicholas Houghton, Chief of the Defence Staff," Gov.UK, September 15, 2015, <https://goo.gl/pbF4AD>.
14. המגמה הזאת בולטת בדו"חות ובפרסומים של גופים שעוסקים בפקוח על כיבוד זכויות האדם – גופים שכוללים גורמים ממסדיים כמו ועדות חקירה המוקמות מטעם מועצת זכויות האדם של האו"ם וטריבונלים בינלאומיים, לצד ארגונים לא ממשלתיים, כמו HRW ואמנסטי. היא משקפת את התעצמותם של דיני זכויות האדם במשפט הבינלאומי. התפיסות והעקרונות של דיני זכויות האדם מחלחלים בהדרגה לתחומי משפט רבים, לרבות לדיני המלחמה, באופן שמוביל להטלת יותר הגבלות משפטיות הן על עצם השימוש בכוח על ידי מדינות והן על אופן השימוש בכוח במהלך עימותים מזוינים.
15. ביטוי לכך ניתן למצוא בסעיף 34 בפרק ג של המסמך, עמ' 21.
16. הרעיון הזה מתיישב עם האמור בסעיף 22 בפרק ג (עמ' 19) ובסעיף 34(ג) בפרק ה של המסמך (עמ' 32).
17. צעד בכיוון הזה עשה משרד ההגנה האמריקאי, אשר פירסם באחרונה את מדריך דיני הלחימה

- המעודכן שלו. המדריך הוא מסמך מפורט המתפרס על 1,180 עמודים ומציג את התפיסה האמריקאית הרשמית בנושא.
18. התייחסות לכך יש בכמה סעיפים במסמך, כולל סעיף 17(ח) (עמ' 17), סעיף 22 (עמ' 19), סעיף 35 (עמ' 21) וסעיף 36 (עמ' 21) בפרק ג של המסמך.
19. סעיף 22 בפרק ג של המסמך, עמ' 19. המאמץ לשיפור הלגיטימיות נמשך גם בתום המערכה הצבאית, כפי שאף עולה מסעיף 36(ג) בפרק ג של המסמך, עמ' 21.
20. סעיף 35 בפרק ג של המסמך, עמ' 21.